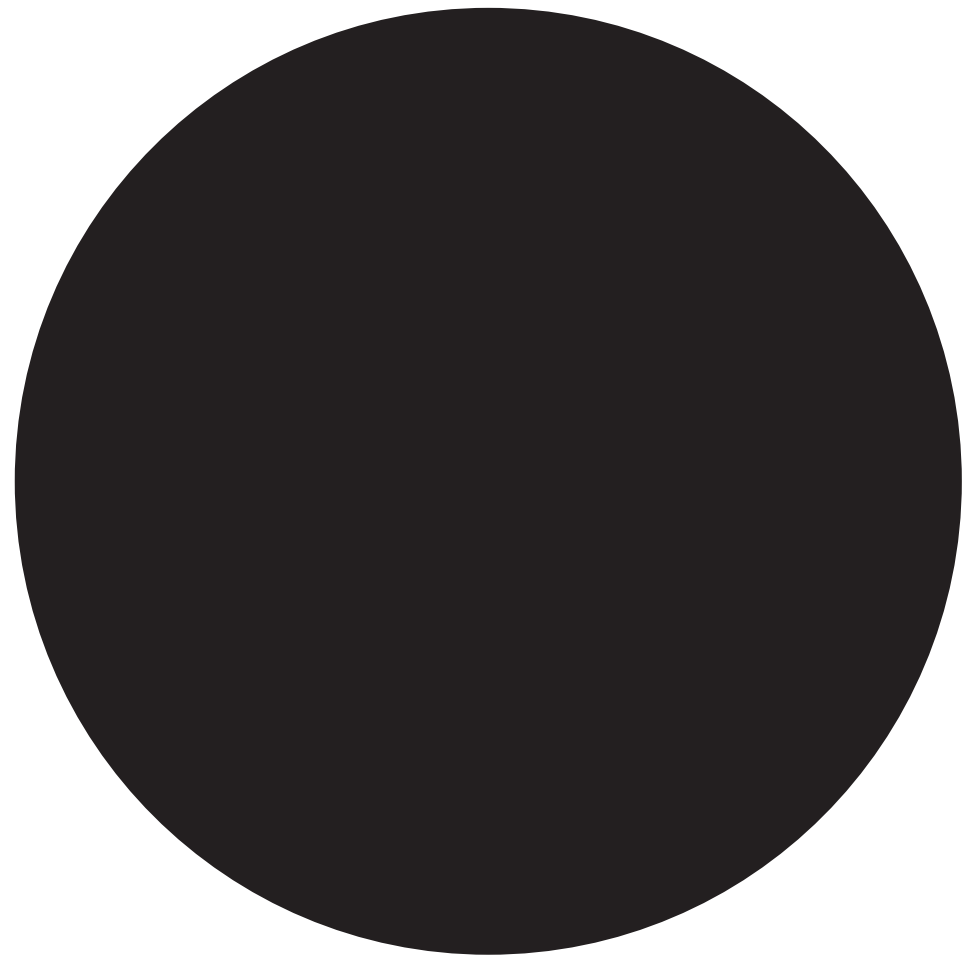

ROLAND
VAN DER VORST

DE
TOEKOMST
Een open blik op
digitalisering IS
EINDELOOS

ten have

De toekomst is eindeloos

Een open blik
op digitalisering

Roland van der Vorst

th ten have

Ontknoping (de studeerkamer)

'We're all born naked. The rest is tech.'

EEN OPEN REGIME

Ik las deze spreuk in een tijdschrift. Ik heb hem meteen uitgeknipt en aan de muur geplakt. De schaar, het papier van het tijdschrift, het stukje gum aan de achterkant: allemaal technologie. Kijk hoe ik met technologie verweven ben sinds ik niet meer naakt door het leven ga: kleren aan mijn lijf, de bril op mijn hoofd, en natuurlijk de telefoon in mijn broekzak. Het is zo vanzelfsprekend, dat ik me niet kan voorstellen hoe het is om zonder te leven. Inmiddels voel ik me naakt *zonder* technologie.

Het kunstmatige past me als een huid die zich voortdurend vernieuwt.

Ik wilde een boek schrijven over een speciaal soort technologie: digitalisering. Geen boek over de grote maatschappelijke vraagstukken die digitalisering met zich meebrengt, zoals *massa-surveillance*, privacy, haar relatie tot duurzaamheid, de ethiek van big data of de impact van deze technologie op de arbeidsmarkt. Ik wilde schrijven over wat ze doet en waarschijnlijk zal gaan doen met mij als gebruiker. Ik zocht een taal die me beter leerde begrijpen wat we nu meemaken. Het schrijfproces heeft

langer geduurd dan ik dacht. Ik denk om die reden: iets wat zo verweven is met wat je doet en wie je bent laat zich lastig beschrijven. Ik stond soms te dichtbij om iets te kunnen zien. Dan ging ik maar even uit het treinraam staren, wandelen op het strand, door de stad, of in het bos.

Ik trok me zo nu en dan terug, zoals hier in mijn studeerkamer. Hier aan mijn bureau met achter me die spreuk, die inmiddels keurig in een lijstje de aandacht hangt te vangen van mensen met wie ik beeldbel. Hier ben ik omgeven door boeken en een computer. Oude en nieuwe technologie. De ene analoog, de andere digitaal. De zinnen die jij nu leest kunnen zijn gedrukt in een fysiek exemplaar, of oplichten van je tablet. Dat maakt nogal uit. Met een tablet loop je de kans direct gestoord te worden door een e-mail die op datzelfde apparaat binnenvliegt, of een *post* die om je aandacht vraagt. Bovendien had ik de e-versie van dit boek gemakkelijk kunnen volstoppen met links waarop je kunt klikken om een verdere verdieping te krijgen; links die je naar een online wereld zouden leiden die het lezen veranderen in een ervaring waar haast geen einde aan komt.

Ik kan tegenwoordig bijna overal een digitale verbinding maken. Het contact met mijn vrienden en collega's, mijn huiselijke bezigheden en mijn wandelingen door de stad worden ondersteund door apparaten waarop ik kan doorklikken. Hoe meer mijn leven vermengd raakt met het digitale, hoe meer links er zijn die ik kan activeren. Met mijn vinger, mijn stem of een ach-teloos gebaar. Links op mijn telefoon, in mijn auto, op de muur van mijn huis en straks op gebouwen. Steeds meer fysieke dingen om ons heen zijn verbonden met een digitale wereld. Die zetten ons op een spoor dat niet automatisch meer toewerkt naar een einde. Niet alleen omdat we kunnen blijven doorklik-

ken. De fysieke producten zelf zijn ook geen eindproduct meer, maar geëvolueerd tot een abonnement dat zichzelf automatisch verlengt. Of ze worden onderdeel van een groter systeem van producten die onderling met elkaar praten, als schakels in een geheel van eindeloze uitwisselingen. Zoals de deurbel die luistert naar mijn telefoon en in verbinding staat met een alarmsysteem dat wordt gevoed door alle andere deurbellen en slimme lanternpalen die de hele buurt in de gaten houden en op basis van de verzamelde data straks de waarde van mijn huis zullen beïnvloeden.

Zelf ben ik allang geen eindconsument meer. Als ik in een hotel heb geslapen en ontbeten, ben ik niet klaar. Mij wordt gevraagd een review te geven, en zo word ik onderdeel van het marketingsysteem van het hotel, dat me blijft bestoken met aanbiedingen. Ik heb in mijn mailbox nog steeds mailtjes van het hotel dat ik twee maanden geleden verliet als tussenstop op onze reis door Frankrijk. Of ik even wil aangeven wat ik van het hotel vond. En of ik nog een keer terugkom. Ik weet dat het een machine is die telkens op mijn deur blijft kloppen dus het stoort me niet echt. Haar anonimiteit maakt dat ik er niet boos op kan zijn. Maar stel dat het de hoteleigenaar zelf was die me elke week zou bellen?

Ik had zijn nummer geblokkeerd.

De vasthoudendheid van de machine is bijna vanzelfsprekend geworden. Niemand staat meer te kijken van de eindeloze manier waarop hij of zij de digitale wereld wordt ingezogen. Ik sta als gebruiker niet meer aan het einde van een lijn, maar ben onderdeel van een lus waar geen einde aan lijkt te komen. Dat geldt niet alleen voor de mails die ik krijg en de berichten die ik

ontvang. Boven mij hebben we zonnepanelen op ons dak. Als eigenaar daarvan ben ik ook geen eindgebruiker, maar gebruiker en producent in een energiesysteem. We krijgen niet alleen energie, we geven die ook terug aan het net. Ongemerkt ben ik zelfs verweven geraakt met de energievoorziening.

Zelfs als ik dood ben kan ik in digitale vorm eindeloos voortleven. Facebook telt maar liefst dertig miljoen accounts van overleden personen. Als dat zo doorgaat heeft het platform in 2069 meer dode dan levende gebruikers.² Al die overledenen krijgen gewoon nog updates en posts.

Nu het einde uit het zicht raakt, breken we langzaam met een eeuwenlange traditie. De Koreaanse filosoof Byung-Chul Han stelt dat ons wereldbeeld lange tijd naar een einde tendeerde. Volgens Han bestond de prechristelijke, mythische wereld uit een wereld van goden wier onderlinge narratieve relaties het bestaan betekenis gaven. Alles had zijn plek in een duidelijke, vastomlijnde orde, de kosmos. Elke gebeurtenis was een weerspiegeling van een eeuwige, onveranderlijke cyclus. Het christendom bracht een duidelijke lijn in het denken. Een progressieve lijn, waarbij het aardse bestaan wordt afgeschilderd als eindig en de menselijke ontwikkeling onvermijdelijk toewerkt naar een onfortuinlijke afloop, de dood.³

Met het intreden van de moderniteit komt daar enigszins verandering in, maar nog steeds blijft de boodschap toe te werken naar een sluitstuk. Niet zozeer naar een universeel einde, maar naar een aards eindpunt dat we zelf kunnen formuleren. De ontwikkeling van technologie hielp om dat eindpunt nog in dit leven gerealiseerd te krijgen. De inspanningen van wetenschappers vanaf de zestiende eeuw hebben geleid tot een

eruptie van nieuwe kennis. Als gevolg van de successen van die toegepaste wetenschap werd een wereld die voorheen vastlag ineens kneedbaar. In plaats van simpelweg accepteren dat de omstandigheden nu eenmaal zo zijn en wachten tot de beloofde toestand zich aandient, wezen verlichtingsdenkers erop dat we de omstandigheden naar onze hand konden zetten. De pessimistische levensvisie van een dreigende apocalyps werd vervangen door een optimistisch geloof in het eigen kunnen. We durfden te dromen en stippelden optimistisch ons het eigen pad uit. We waren vrij om voor onszelf een toekomst te maken. Om meester te zijn van ons eigen levenspad.

Ik heb deze computer en onze zonnepanelen te danken aan dat vooruitgangsgeloof. Ik vind het heel normaal mijn eigen doelen na te streven die nog binnen het leven bereikbaar worden geacht. Hoewel ze een ander startpunt hebben, kenmerken het religieuze denken en het verlichte vooruitgangdenken zich door eenzelfde principe: dat ze beide toewerken naar een eindstadium. Want ook in de grote verhalen van de moderniteit was dat einde nooit ver weg. Het einde der tijden werd vervangen door een leven voorgesteld als een rechte lijn naar een climax: de man moest naar de maan en de krantenjongen naar de miljonairsstatus.

Hoe onzeker de wereld ook was de afgelopen eeuwen, ons denken werd getraind in het bewandelen van een tijdslijn met een bestemming. Daar komt nu verandering in, vooral onder invloed van digitalisering. In het mythische, christelijke denken en in de moderniteit bezit tijd een narratieve spanning die wordt gevormd door een aaneenschakeling van elementen. In het digitale tijdperk is die spanning verdwenen.⁴ Tegenwoordig delen we onze tijd op in allemaal kleine stukjes. We kunnen voort-

durend gestoord worden door mensen die iets van ons willen. Mensen met hun eigen tijdsagenda, die dwars door die van ons loopt, en de onze beïnvloedt. Intussen leggen we onszelf ook verschillende tijdseenheden op: met elke nieuwe app voegen we nieuwe tijdsbestedingen toe die zich niets van elkaar aantrekken. We *volgen* geen tijdslijn meer, maar verpulveren de tijd.

Ook de verhalen die we vertellen via digitale media en de manier waarop we producten en diensten produceren hebben een meer open vorm gekregen. Eentje waarbij de afloop het liefst zo lang mogelijk wordt uitgesteld. Het klassieke verhaal heeft concurrentie gekregen van de adventuregame waarin je eindeloos kunt verdwalen, het lineaire tv-kijken van het Netflix-universum, de statische waardeketen van voortwoekerende netwerken, en de productintroductie van *permanent bèta*. Digitalisering predikt het mantra van de voortdurende voortzetting. Langzaam wordt de wereld waarin we leven ontdaan van een eindpunt, omdat algoritmes, virtualiteit en kunstmatige intelligentie een steeds belangrijkere rol spelen in ons leven.

We denken bij digitalisering vaak aan apparaten of software. Maar misschien ligt de grootste invloed ervan wel in de manier waarop zij ons denken een eindeloos karakter geeft. Ze stimuleert het gebruik van concepten zonder einde waarmee we de tijd indelen, verhalen vertellen, communiceren, de fysieke ruimte indelen en producten en diensten produceren.

Die observatie was mijn startpunt. Eeuwenlang houden we ons bezig met de eindigheid van ons bestaan, maar hoe gaan we eigenlijk om met het idee van oneindigheid dat via deze technologie langzaam ons dagelijks leven binnensluipt? We wennen ongemerkt aan de gedachte dat we een (digitale) wereld aan het

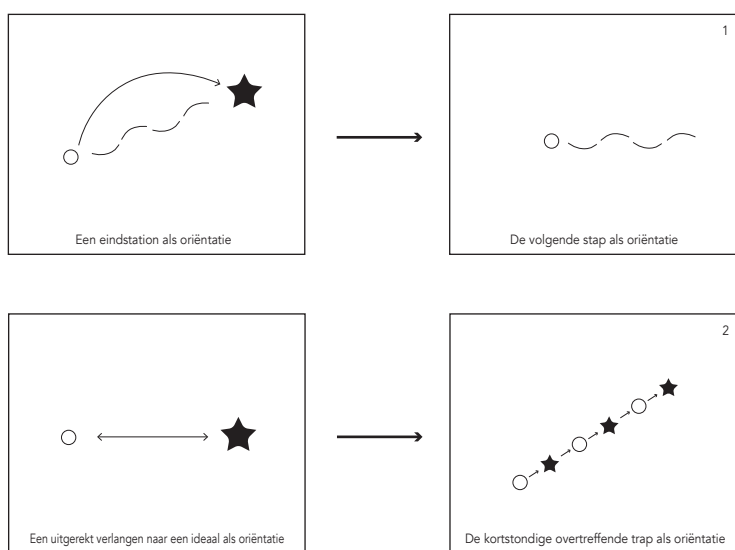
vormgeven zijn zonder ontknoping. Een wereld die meer en meer verknoopt raakt, waarin al mijn activiteiten kriskras met elkaar zijn verbonden dankzij deze technologie. Stel dat de oriëntatie op het einde uit zicht raakt, wat komt daar dan voor terug?

Waarop oriënteren we ons als een vastomlijnde spanningsboog wegvalt?⁵

De afgelopen jaren ben ik met die vraag in mijn hoofd op onderzoek uitgegaan. Door veel te lezen en veel om me heen te kijken. Ik zag dat dit open, eindeloze digitale regime op allerlei manieren vorm krijgt. Het verandert de wereld in een berg van bouwstenen (data) die met behulp van algoritmes op allerlei manieren weer in elkaar kunnen worden gezet. Hoe meer data er zijn, hoe veelzijdiger de mogelijke vertaling ervan in diensten en intelligentie. Niet alleen het bronmateriaal zelf is haast oneindig, ook de richting van het gebruik ervan ligt open.

Maar bovenal krijgt ons denken een eindeloos karakter. Een focus op de bestemming maakt plaats voor een oriëntatie op de volgende stap (1). In plaats van ons te oriënteren op een eindpunt hoppen we van de ene mededeling, bestelling of innovatie naar de volgende. Ik merk dat bijvoorbeeld aan de manier waarop ik word geappt. Een appje is vaak geen afgesloten bericht, maar onderdeel van een aaneenschakeling van ultrakorte zinnestjes die elkaar snel opvolgen. Ze hebben wel met elkaar te maken, er zit ook een volgorde in. Maar geen kop en een staart. De verzender lijkt zich niet druk te maken om de eenheid van het bericht. Met tot gevolg dat ik als ontvanger een spervuur aan trillertjes of piepjes krijg. Nooit wetende wanneer het ophoudt. De afronding is ingeruild voor de korte opeenvolging waardoor het lijkt alsof we eindeloos blijven aanmodderen. Het is een ma-

nier van denken die zich niet beperkt tot het gebruik van een app, maar die ik ook terugzie in de manier waarop ik mijn leven plan en organisaties zich ontwikkelen. Maar dat betekent nog niet dat we ons laten leiden door de geleidelijkheid. Het verlangen naar een groots ideaal, wordt daarnaast namelijk meer en meer vervangen door een overtreffende trap aan emoties (2). Verder lijkt ons denken als gevolg van het oneindige aantal maakbare opties die digitalisering mogelijk maakt steeds meer te worden losgezongen van een kern. Neem de vele versies van mezelf die ik via de digitale media de wereld in kan sturen en die mijn identiteit versnipperen tot een geheel van losse manifestaties. Het idee van een stabiel zelfbeeld – zoals het idee van een uniek zelf – dat alles een beetje bij elkaar houdt, komt steeds meer onder druk te staan. Daarvoor in de plaats komt het denken in termen van meer vloeibare identiteiten die zich definiëren aan de hand van een steeds veranderlijke context (3).

Een onmisbaar boek voor iedereen die de huidige tijd wil begrijpen

Een week in de bossen in Noorwegen zonder technologie, vormt voor Roland van der Vorst het startpunt van een filosofische zoektocht naar de gevolgen van digitalisering. Technologie verweeft zich in ons dagelijks leven in een niet bij te houden tempo – en dat wordt in de toekomst alleen maar intenser. Hiermee gepaard gaat angst voor het onbekende, voor controleverlies en afhankelijkheid. Wie zijn wij nog zonder technologie?

Van der Vorst neemt de lezer mee op reis – via de studeerkamer, de stad, het strand, de trein en het bos – en in die context worden de effecten van digitalisering op ons leven en denken concreet. Wat volgt is een unieke literaire leeservaring waarin alle clichés over technologie ontweken worden. Van der Vorst biedt een radicaal nieuw en uiteindelijk hoopvol perspectief op het leven in het digitale tijdperk.

‘Een van de meest invloedrijke Nederlanders voor de toekomst.’

– DE VOLKSKRANT

‘Van der Vorst laat zich moeilijk definiëren en geldt een beetje als een *Geheimtipp*.’ – DE GROENE AMSTERDAMMER

Roland van der Vorst, hoofd Innovatie bij Rabobank en voormalig hoogleraar aan TU Delft, is een veelzijdige auteur en ondernemer. Hij staat bekend om zijn veelgelezen columns over technologie in het FD en is de auteur van de succesvolle boeken *Nieuwsgierigheid* en *Hoop*.

